

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА

УДК 94 (477.8) 04. К. Шептицький + 256

**РЕЛІГІЙНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО (1869 – 1951 рр.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Зуляк Іван Степанович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри стародавньої
та середньовічної історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Пилипів Ігор Васильович,
Івано-Франківський інститут менеджменту Тернопільського
національного економічного університету,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін;

кандидат історичних наук,
Крупа Любомир Левкович,
Тернопільський комерційний інститут, доцент кафедри
гуманітарних та фундаментальних дисциплін.

Захист відбудеться «28» лютого 2013 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «24» січня 2013 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

І. П. Куций

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Суспільні зміни в Україні, ознаменовані здобуттям державної незалежності, відмовою від тоталітарної ідеї політичного устрою та заміною на ідеологічно протилежний, обумовили якісно нову ситуацію в духовному житті народу. Принципово нова атмосфера, що склалася за останні десятиріччя на плюралістичній релігійній основі, викликана динамічним розвитком культурно-релігійних процесів, сприяла підвищенню інтересу широких кіл науковців і громадськості до суспільної та культурної ролі церковних громад, взаємозв'язку національного та релігійних чинників життя соціуму.

В історії України прикладом такого взаємозв'язку є ГКЦ, яка в складних політичних реаліях окресленого періоду виконувала консолідуючу функцію в духовному самоутвердженню українського суспільства.

Розуміння вагомості ГКЦ об'єктивно посилилось не тільки у суспільстві, але і в контексті наукових студій, відтак у сучасних релігієзнавчих та історичних дослідженнях чільне місце посідає проблема вивчення суспільно-культурної ролі церкви. Проте, незважаючи на такий активний науковий інтерес до зазначеної тематики, досліджувана проблематика потребує і надалі поглибленого наукового вивчення. Зокрема, до сьогодні поза увагою українських істориків залишається як діяльність найдавнішого українського монашого чину студитів взагалі, так і особистий внесок в українську культуру, науку, церкву, суспільство його визначних представників зокрема.

У цьому зв'язку значну наукову цінність має релігійна та громадська діяльність К. Шептицького на сучасному етапі національно-культурного відродження українського народу, у формуванні релігійної парадигми, розбудові церковної інституції та розвитку українського чернецтва.

Актуальність наукового дослідження полягає у тому, що попри всю неперехідну цінність особи К. Шептицького, дослідники в силу певних обставин, передовсім ідеологічних, недооцінили його місце і роль в духовному житті України, соціально-історичних процесах та в іманентному розвитку студитського чернецтва.

У сучасній вітчизняній історіографії відсутні наукові праці, які б на значному науковому й належним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали б релігійну та громадську діяльність ігумена. Відсутнє окреме монографічне дослідження, у якому було б комплексно проаналізовано релігійну та громадську діяльність архімандрита Климентія.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідної тематики кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і виконане

в рамках наукової проблематики «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (номер державної реєстрації 0111U009915).

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі ґрунтовного, об'єктивного й комплексного аналізу дослідити релігійну та громадську діяльність К. Шептицького в окреслений період.

Основні завдання, які необхідно розв'язати у процесі дослідження цієї наукової проблеми:

- охарактеризувати основні етапи культурно-освітнього зростання К. Шептицького, формування світоглядних орієнтирів і важливість родинного виховання у становленні його особистості;
- з'ясувати чинники, що вплинули на позицію К. Шептицького при вступі до монастиря;
- розкрити новаторську ідеологію ігумена Климентія крізь призму авторських творів для духовного розвитку чернечої студитської спільноти;
- простежити динаміку поширення студитських монастирів – важливого чинника розвитку східної ідентичності та національної самобутності ГКЦ;
- визначити вплив архімандрита та студитського чернецтва на формування духовних цінностей та суспільно-культурних пріоритетів українського суспільства;
- висвітлити діяльність К. Шептицького в період Другої світової війни;
- проаналізувати останній період його життя на основі системного аналізу особової кримінальної справи;
- дати цілісну оцінку релігійній та громадській діяльності К. Шептицького у досліджуваній період.

Об'єктом дослідження є релігійно-церковні та суспільно-політичні процеси в Східній Галичині досліджуваного періоду.

Предмет дослідження – релігійна та громадська діяльність К. Шептицького (1869 – 1951 рр.) у розвитку студитського чернецтва ГКЦ та утвердженні ролі церкви у суспільному житті.

Хронологічні рамки дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період 60-х рр. XIX ст. – першу половину XX ст. Нижня межа обумовлена роком народження (1869 р.) К. Шептицького, відповідно верхня – пов'язана з роком його смерті (1951 р.). Такий хронологічний підхід дає змогу цілісно й об'єктивно дослідити релігійну та громадську діяльність К. Шептицького.

Територіальні рамки дослідження в основному охоплюють територію Східної Галичини, що входила наприкінці XIX – на початку XX ст. до Австро-Угорської імперії. Після її розпаду, у 1918 р. – до складу ЗУНР. У 1920 р. Східна Галичина відійшла до Польщі, а відтак її території були поділені на воєводства – Львівське, Станіславське і Тернопільське, які загалом співпадали з адміністративно-територіальними межами трьох епархій Галицької митрополії ГКЦ, на яких

функціонували студитські монастирі. Згідно з пактом Ріббентропа-Молотова, у 1939 р. Східну Галичину приєднано до УРСР, у період німецької окупації – до Дистрикту Галичина (Генеральної губернії), і в 1945 р. знову приєднано до УРСР.

Методологічна основа дослідження. Основоположними стали принципи діалектики наукового пізнання світу: об'єктивності й історизму, системності та порівняння, позаконфесійності та світоглядного плюралізму, конституційності та гуманізму. Теоретичною основою наукового аналізу проблеми є теорія наукового пізнання світу.

Дослідження здійснено на основі комплексного використання загальнонаукових методів: історичного, логічного, систематизації; власне історичних: проблемно-хронологічного, синхронічного, порівняльно-історичного; міждисциплінарних: статистичного, системно-структурного, емпірико-теоретичного, методу актуалізації й діахронії, з метою вивчення архівних документів, першоджерел використано методи індукції та дедукції. Одним із провідних методів, яким послуговувався автор у написанні дисертації, став біографічний метод, що дозволив оцінити та визначити релігійну та громадську діяльність К. Шептицького досліджуваного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це перше дисертаційне положення, у якому концептуально, комплексно, цілісно, всебічно та ґрунтовно досліджено релігійну та громадську діяльність К. Шептицького (1869 – 1951 рр.) у розвитку ГКЦ, студитського чернецтва та українського суспільства.

Дисертантом уперше проаналізовано й класифіковано джерелознавчий та історіографічний матеріал із досліджуваної проблематики, введено у науковий обіг значну кількість важливих маловідомих і невідомих, раніше недоступних архівних і рукописних джерел та документів, які дали можливість об'єктивно дослідити релігійну та громадську діяльність К. Шептицького (1869 – 1951 рр.) та всебічно розкрити його місце та роль у культурно-духовному розвитку Східної Галичини міжвоєнного періоду.

У дисертації охарактеризовано основні етапи формування світоглядних орієнтирів К. Шептицького; з'ясовано чинники, що вплинули на чернече покликання Казимира; досліджено вплив авторської спадщини ігумена на духовний розвиток студитського чернецтва; відстежено динаміку поширення студитських монастирів; показано роль К. Шептицького у збереженні церковно-релігійного комплексу та розбудові чернечих осередків; визначено вплив архімандрита на формування духовних цінностей та суспільно-культурних пріоритетів українського суспільства; висвітлено основні напрямки релігійної і громадської діяльності Климентія Шептицького та її значення для історії України.

На основі критично проаналізованих фактів особової кримінальної справи, спогадів, епістолярної літератури досліджено останній період життя архімандрита Климентія Шептицького (1947 – 1951 рр.).

Практичне значення одержаних результатів полягає у висвітленні релігійної та громадської діяльності К. Шептицького, що сприятиме поглибленню вивченню історії Церкви в цілому та використання її досвіду праці в сучасних поліконфесійних умовах розвитку УГКЦ та розбудові студитського чину зокрема. Зібраний фактологічний матеріал, джерельно-документальна база дослідження можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії ГКЦ та окремих розділів навчальних посібників, підручників з історії України, історії Церкви, загального релігієзнавства, історії релігій, а також у розробці програм та підготовці нормативних та спеціальних курсів із зазначених дисциплін, у науково-популярних виданнях, побудові експозицій у музеях відповідного профілю.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри стародавньої та середньовічної історії, спільних засіданнях кафедр стародавньої та середньовічної історії та історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міжнародних та Всеукраїнських наукових, науково-теоретичних й науково-практичних конференціях: «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 22 – 23 листопада 2007 р.), «Зцілення ран минулого крізь призму релігійного досвіду» (м. Львів, 16 – 17 квітня 2010 р.), «Друга світова війна в історичному вимірі» (м. Житомир, 21 – 22 травня 2010 р.), «Історія становлення та розвитку Православного українського чернецтва» (м. Ужгород, 10 – 11 червня, 2010 р.), «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 23 – 26 травня 2011 р.), «XX наукова герельдична конференція» (м. Львів, 7 – 8 жовтня 2011 року), «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 20 – 21 квітня 2012 р.), «Перша Міжнародна науково-практична конференція, присвячена подіям Другої світової війни на території Волинської області» (м. Луцьк, 23 – 26 квітня 2012 р.), «Людина в силовому полі влади та ідеологій» (м. Львів, 27 – 28 квітня 2012 р.), «Innowacje i badania naukowe, jak rowniezich zastosowanie w praktyce» (м. Warszawa, 29 маја 2012 – 31 маја 2012 г.), «Українство в європейському цивілізаційному просторі» (м. Київ, 25 жовтня 2012 р.), «Чин св. Василя Великого в контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіанського монастиря» (м. Бучач, 8 – 9 грудня 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 14 наукових публікаціях, з них 6 – у фахових виданнях України, 8 – матеріали конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (329 позицій), додатків (11 фотографій, 10 документів, 3 таблиці). Загальний обсяг дисертації складає – 265 сторінок, кількість сторінок основного тексту – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет наукового пошуку, хронологічні рамки, територіальні межі, методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та його структуру.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** проаналізовано стан досліджуваної проблеми в українській історіографії, подано характеристику джерел та з'ясовано основні методологічні підходи висвітлення релігійної та громадської діяльності К. Шептицького.

Історіографічну базу, що стосується досліджуваної проблеми поділено за тематичною ознакою на дві групи. До першої зараховано загальні праці з історії ГКЦ досліджуваного періоду, а також монографії про історію розвитку українського чернецтва, що стали цінними в теоретико-методологічному плані для наукового вивчення проблеми. У другій групі подано наукові праці, що безпосередньо стосуються досліджуваної проблематики.

Аналізуючи історіографію першої групи, простежуємо тенденцію пов'язану з тим, що вона успішно долає ідеологічні кліше минулого, використовуючи новітні методологічні підходи, активно переосмислює усталені уявлення про роль релігії і церкви в суспільно-політичному та культурному житті народу. Сьогодні ґрунтовно на науковому рівні проаналізовано місце і роль ГКЦ в історичному розвитку України, що знайшло своє відображення у працях багатьох дослідників. Серед них можна відзначити А. Колодного, П. Яроцького, Б. Боцюрківа, В. Сергійчука, А. Кравчука, С. Кияка, В. Марчука, Е. Бистрицької, І. Пилипіва, І. Зуляка та інших. Проте, ми не ставили перед собою завдання аналізувати наявну історіографію ГКЦ, а послужилися лише у написанні дослідження окремими монографіями, які, на думку автора, є найбільш дотичними до обраної проблематики.

В історико-релігійних студіях простежуємо певну зацікавленість проблематикою феномену чернецтва, результатом яких є праці М. Бубнія, Б. Дзюраха, М. Марусина, П. Шкраб'юка, М. Яременко, А. Поппе та інших. Аналіз означеної літератури дозволив досліднику детальніше зрозуміти суть методологічної проблеми вивчення феномену чернецтва та його історико-богословську концепцію загалом.

Історіографічні праці першої групи відводять незначну увагу особистості К. Шептицького, оскільки названі автори не ставили перед собою завдання дослідити окреслену нами проблему. Проте аналіз названих досліджень був важливим насамперед у методологічному плані, а також дозволив висвітлити суспільно-політичні та церковно-релігійні трансформації, на тлі яких

аналізується релігійна та громадська діяльність К. Шептицького.

До другої групи зараховуємо наукові праці, що безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми, для більш чіткого розмежування й характеристики її необхідно поділити на дві підгрупи. До першої підгрупи віднесено публікації, присвячені розвитку та діяльності студитського чернецтва, відтак друга підгрупа представлена працями, що безпосередньо стосуються діяльності К. Шептицького.

Передусім варто окреслити певні особливості публікацій, спільним для яких є науково-популярний і релігійно-пропагандистський характер, відсутність глибокого аналізу й аргументації тверджень, оскільки у більшості випадків відсутні посилання на джерельну базу та науковий апарат. Видання були опубліковані релігійними діячами, відповідно автори, виходячи з приналежності до релігійно-церковних інституцій, не змогли об'єктивно на науковому рівні оцінити релігійну та громадську діяльність К. Шептицького.

Проблема відновлення та розвитку студитського чернецтва в богословському та історико-канонічному напрямку, його зв'язок із духовно-культурним розвитком в Україні, аналіз внутрішньомонастирського життя знайшли відображення у працях А. Аммана, К. Королевського, І. Мицька, М. Пишковича, Й. Дачкевича, Я. Приріза, Т. Мартинюка та інших. Дослідженню студитських монастирів як осередків громадсько-культурного життя присвячені наукові розвідки В. Колбасіна, І. Губки, О. Войтюк, М. Кривенко, Й. Войтюк, А. Лехторова та інших. Дослідники названих праць, виходячи із вузького зацікавлення окремими питаннями, повною мірою не аналізували діяльність студитського чернецтва у суспільно-культурному житті Східної Галичини, а лише висвітлювали ті чи інші аспекти.

До другої підгрупи віднесено праці, які висвітлюють релігійну та громадську діяльність К. Шептицького. Значний конкретно-історичний матеріал містить монографія «Отець Климентій Шептицький», написана на основі аналізу родинних архівних матеріалів Я. -К. Шептицьким. Сьогодні це єдина доступна історична праця, у якій окреслено роки навчання та його політичної діяльності.

Життєвий шлях і душпастирську діяльність ігумена Климентія викладено авторами Н. Пікулик та Л. Сеніком у публіцистичному нарисі «Климентій Шептицький – слуга Божий». Зауважимо, що це була перша історична розвідка, у якій зроблено спробу комплексно проаналізувати життя К. Шептицького.

Серед сучасних українських науковців до вивчення життя та духовної спадщини архімандрита Климентія найбільше спричинився С. Дмитрух. На основі аналізу творів, спогадів сучасників ігумена, а також життя та діяльності К. Шептицького, єромонах Севастіян показує вплив архімандрита Климентія на духовне формування монахів студитського чину.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми актуалізовані у спеціалізованих публікаціях

релігієзнавців, богословів, що викликано початком беатифікаційного процесу К. Шептицького. Зокрема, це статті Л. Гузара, К. Лабінської, О. Сайко, К. Грицини. Публікації містять конкретний фактичний матеріал, що стосується біографії, громадсько-культурної діяльності, релігійних інтересів ігумена

Більш широко в історіографії висвітлено проблему останнього періоду життя архімандрита Климентія, зокрема ув'язнення та перебування під арештом. У цьому зв'язку заслуговують на увагу наукові розвідки І. Паращака та М. Марущака. Серед публікацій останнього часу варто назвати нарис В. В'ятровича «Архімандрит Климентій, обвинувачуваний за віру», який є глибоко аналітичним за характером, хоча й частково публіцистичним. Основну увагу В. В'ятрович приділяє з'ясуванню «злочинів», які радянські органи інкримінували К. Шептицькому та визначенню його поведінки під час допитів.

Отже, здійснений аналіз історіографії праць дає підстави констатувати, що означені завдання наукового пошуку знайшли недостатнє відображення у історичній науці. Попри вагомий внесок названих дослідників та їх праці, у яких епізодично висвітлюються певні аспекти релігійної та громадської діяльності К. Шептицького або розглядаються у загальношкільницькому контексті, ускладнює, у багатьох випадках, з'ясування безпосередньої участі ігумена до тієї чи іншої сфери суспільно-значущої діяльності. Тому окреслена нами проблематика вимагає спеціального наукового висвітлення в українській історичній науці, що й актуалізує тематику цього дослідження.

Необхідність детального аналізу релігійної та громадської діяльності К. Шептицького вимагала опрацювання необхідної джерельної бази, що містить значний масив неопублікованих та виданих документів. Значна частина використаних джерел знаходиться у ГДА СБУ, ЦДІАЛ України, АСУЛ, ПЦМСУ УГКЦ, НБУ ім. В. Вернадського, ВУ ЛННБ ім. В. Стефаника, НБ УКУ, ВДЛ ім. М. Павлика ЛДОУНБ ім. І. Франка, ТОУНБ та інших.

Увесь комплекс виявлених джерел, необхідних для дослідження наукової проблеми, пропонуємо за походженням умовно класифікувати у наступні групи: документи центральних та місцевих органів влади; документи релігійних інституцій (програмні документи соборів і синодів, офіційні постанови, статuti та правила монашого життя); епістолярій ігумена з офіційними установами, релігійними діячами та приватними особами; авторські твори та трактати К. Шептицького; періодичні та неперіодичні видання; спогади сучасників ігумена; фотодокументи.

Особливої уваги заслуговують матеріали двотомної особової кримінальної справи К. Шептицького, що зберігаються у фонді 06 «Кримінальні справи на реабілітованих осіб» ГДА СБУ під № 74978 ФП. Значна частина нещодавно розсекречених документів процесуального та біографічного характеру, автором вперше уведено у науковий обіг.

Основний масив архівних матеріалів і документів, без яких неможливо науково

досліджувати релігійну і громадську діяльність К. Шептицького, зосереджено у ЦДІАЛ України. Зазначимо, що джерела про студитів зберігаються у багатьох фондах, а інколи навіть мають різні назви, які цілком не відповідають тематиці, тому ці обставини вимагали ретельного опрацювання значної кількості справ.

Насамперед у роботі використано чимало документів фонду 358 – «Шептицький Андрей (1865 – 1944 рр.)». У фонді зберігаються тексти студитських «Типіконів» та їх виправлені варіанти, а також авторські богословські твори архімандрита К. Шептицького. Цінним інформативним джерелом стали документи митрополичої капітули про обрання ігумена єпископом-суфраганом з правом успадкування митрополичого престолу та листи монахів монастиря студитів, значна частина яких вперше уведено в науковий обіг.

Проаналізовано та використано документи фонду 408 «Греко-католицький митрополичий ординаріат», зокрема у ньому міститься «Типікон» 1936 р., листи ігумена Климентія до Ватикану, кореспонденція студитів з Унева і сестер-студиток. Також дисертантом опрацьовано фонд 201 – «Греко-католицька митрополича консисторія», у якому зібраний значний пласт документації греко-католицької адміністрації, зокрема програмні документи соборів і синодів, офіційні постанови, нами ж використано матеріали архієпархіальних соборів 1942 – 1944 рр., які ще до сьогодні комплексно не досліджені.

Одним із основних джерел вивчення стану і тенденцій розвитку студитського чину, став літопис, виявлений у фонді 684 «Протоігуменат монастирів чину св. Василя Великого у Львові». Літопис монастиря студитів складається з двох окремих томів, які становлять дві справи різних описів. Важливим документальним доповненням для відтворення історії студитського чернецтва є стаття невстановленого автора про заснування чину, що міститься у згадуваному фонді.

У цьому зв'язку варто проаналізувати фонд 525 «Святоіванівська Лавра Студитського уставу. 1914 – 1944 рр.». Більшість із них подають інформацію про фінансово-господарське становище студитського чину та комерційних установ, що належали йому в досліджуваний період, висвітлюють основні аспекти співпраці із «Сільським господарем» та «Спілкою українських агрономів». Окрім цього, у фонді містяться й авторські богословські твори ігумена щодо організації чернечого життя.

Автором проаналізовано та використано матеріали фонду 577 «Товариство «Студіон»». Більшість архівних справ представлені інформацією про книгозбірню «Студіону»: фрагменти карткового каталогу; уривок інвентарного опису; переліки книжок, придбаних для бібліотеки шляхом купівлі; акти прийому дарів від окремих осіб чи установ, списки «ревіндікованих» видань тощо. До фонду включено також чимало авторських документів К. Шептицького.

Матеріали, що стосуються досліджуваної проблеми, також представлені у фонді 377 «Хомин Роман, ченець Студитського монастиря, 1918 – 1944 рр.». Їх аналіз дозволив більш ґрунтовно

висвітлити діяльність студитського чернецтва у національно-культурних процесах досліджуваного періоду, зокрема участь монахів у військовому та в'язничному капеланстві, з'ясувати роль студитів у піднесенні освітнього рівня та багато інших важливих аспектів культурно-релігійної діяльності.

Серед архівних документів фонду 377 дисертанткою також використано справу під назвою «Листи Клименка М.». Нами встановлено, що фактичним автором кореспонденції був ігумен К. Шептицький.

Вагоме місце у дослідженні посідають документи з АСУЛ, який у порівнянні з іншими архівами є ще не до кінця сформований, проте вирізняється широкою рідкісною джерельною базою. Значна частина документів про релігійно-громадську діяльність ігумена Климентія зберігається у фондах 1 «Святоуспенська Унівська Лавра» та 15 «Особи». Зокрема, у фондах зберігаються хроніки монастиря, що яскраво ілюструють релігійну та громадську діяльність К. Шептицького, його авторські твори, що є важливим першоджерелом досліджуваної проблеми.

Доповненням до джерельної бази дисертації є збірники опублікованих архівних документів ГДА СБУ. Особливе значення для сучасного розуміння церковно-релігійних процесів у 40 – 50-х рр. ХХ ст. мають збірники опублікованих архівних документів за редакцією В. Сергійчука. У збірниках опубліковано чимало документів, які безпосередньо чи опосередковано висвітлюють релігійну та громадську діяльність К. Шептицького упродовж 1939 – 1947 рр., що стало вагомою інформативною базою у написанні праці означеного періоду.

Сучасну джерельну базу досліджуваної проблеми важко уявити також без двох тематичних випусків «Архимандрит Климентій Шептицький» – теологічних збірників діяльності К. Шептицького в студитському монастирі.

Важливим джерелом інформації про богословські студії, церковно-релігійне та громадсько-культурне життя К. Шептицького, діяльність студитських монастирів послужили опрацьовані нами релігійні періодичні та неперіодичні видання: «Ясна Путь» (1935 – 1938 рр.), «Промінчик Сонця Любові» (1935 – 1939 рр.), «Нива» (1904 – 1914 рр., 1916 – 1939 рр.), «Богословія» (1923 – 1942 рр.).

Вагому групі використаних історичних джерел становлять рукописні спогади сучасників К. Шептицького та членів родини, що безпосередньо розповідають про його життя та діяльність. Вказані матеріали зберігаються в АСУЛ та ПЦБКС УГКЦ у м. Львові. Сьогодні у згаданих релігійних інституціях формується архів видатних церковних діячів, у якому передбачено утворення окремого фонду К. Шептицького.

Таким чином, здійснений аналіз джерельної бази дозволяє констатувати, що у фондах архівів й відділах національних наукових бібліотек збереглася значна кількість друкованих й рукописних документів і матеріалів, що висвітлюють досліджувальну проблематику. Значна кількість

виявлених матеріалів й документів уперше нами введена у науковий обіг. Тому комплексне їхнє використання сприяло виконанню поставленої мети – ґрунтовному, об'єктивному й всебічному аналізу релігійної та громадської діяльності К. Шептицького (1869 – 1951 рр.).

Використання широкої методологічної основи дослідження забезпечує досягнення поставленої мети, дає можливість всебічно проаналізувати проблему, розширити фактологічну та аналітичну складові наукового пошуку. На наш погляд, застосування різноманітних сучасних методологічних підходів дозволяє максимально уникнути суб'єктивних оцінок і забезпечує наукову достовірність результатів дослідження, доповнює фактографічним матеріалом задекларовану проблематику.

У другому розділі «**Формування світогляду К. Шептицького (1869 – 1918 рр.)**» висвітлено процес формування світогляду К. Шептицького та з'ясовано чинники, що вплинули на його позицію при вступі до монастиря.

У формуванні світогляду К. Шептицького можна виділити три періоди. Перший охоплює дитячі роки, час навчання у гімназії св. Анни у Кракові та юридичні студії у престижних європейських університетах Кракова, Мюнхена і Парижу. Підсумком цього періоду було здобуття академічного ступеня доктора права у Ягеллонському університеті. Основними чинниками формування світоглядних орієнтирів на цьому етапі виступають родинне оточення, освіта, студії у вищих навчальних закладах, соціальна взаємодія та наукова діяльність, діапазон якої був досить широким. Однак визначальну роль відіграли мати Софія, яка стала по суті провідником у духовних пошуках майбутнього ігумена та релігійна традиція, згідно з якою, на першому місці завжди стояв Бог та християнські цінності.

Другий етап – 1900 – 1911 рр. можна оцінити в контексті політичних вимірів, адже початок ХХ ст. ознаменувався посиленням його діяльності на тлі суспільно-політичного життя. У квітні 1900 р. Казимира обирають депутатом до Віденського парламенту, де він проявляв себе як передбачливий політик, що об'єктивно оцінюючи ситуацію, накреслив програму соціальної роботи. Яскравим свідченням його активності у соціальній роботі було питання пенсійного забезпечення працівників приватних закладів, що відповідала вимогам часу, оскільки тисячі малозабезпечених сімей чекали її позитивного розв'язання. Казимир відіграв чи не найголовнішу роль у розвитку і реформуванні лісництва, укладаючи закон про ліси. Брав активну участь у формуванні бюджету, складанні торговельних договорів, прийнятті митних тарифів. К. Шептицький був компетентним політиком в усіх питаннях, а його теоретико-практична діяльність користувалася загальною підтримкою.

Після проведення виборчої реформи польське парламентське представництво втратило консервативну єдність і було розділене зсередини. У таких складних умовах радикалізації політичного життя, українсько-польського протистояння, Казимиру було важко знайти своє місце,

тому, він у 1907 році змушений через власне почуття протесту, критику офіційної лінії польської політики, залишити парламентську діяльність, що поклало кінець його політичній діяльності. К. Шептицькому, як християнину, було не під силу іти на компроміс з шовіністично налаштованими демократами-народовцями, тому його дипломатична ініціатива стала фатальною у майбутній політичній кар'єрі.

Третій період – 1911 – 1918 рр. – вступ до студитського чину, новий статус у соціально-релігійному середовищі. Упродовж цього періоду, світогляд Климентія формується під впливом східної релігійної традиції, перебування у чернечому оточенні та спілкування з митрополитом Андреем. У 42-річному віці К. Шептицький вступив до студитського чину і цим практично втілює свою ідею, що стала змістом усього його життя. Генеза чернечого покликання свідчить про те, що бажання вступити у монастир визріло у ньому ще в юнацьких роках та супроводжувало упродовж цілого життя. Проте певні обставини, зокрема сімейні, а також внутрішні суперечності не дозволили Казимиру в молодості реалізувати свій намір – присвятити себе Богові. Загалом чернече покликання К. Шептицького є прикладом дуже особистого релігійного досвіду, в умовах майже постійної конфронтації з оточенням та самим собою. Природно, що основними чинниками реалізації цього наміру були настанови матері С. Шептицької, родинні традиції та приклад рідного брата, митрополита Андрея.

Перехід з РКЦ до візантійсько-української традиції, насамперед слід розуміти, як повернення до обряду його предків. Зацікавленість історією свого родоводу, ідеологією ГКЦ, звичаями та традиціями візантійського обряду у поєднанні з ультрамонтанськими ідеями стали підґрунтям повернення до ГКЦ. Тому він зробив цей вибір відповідно до об'єктивних обставин, до конкретної культурної ідентичності родини Шептицьких, а не внаслідок суб'єктивного переконання.

Іншою причиною стало те, що у студитському монастирі ГКЦ бачив реалізацію єдиної та першорядної мети життя – служити Богові. І саме через цю призму потрібно розуміти перехід Казимира з РКЦ, адже якщо оминати цей аспект, то неможливо об'єктивно інтерпретувати його вхід у світ візантійсько-слов'янського християнства та східного чернецтва.

У третьому розділі «**К. Шептицький – керівник чернечого інституту монахів студитського чину**» розкрито новаторську ідеологію ігумена Климентія крізь призму авторських творів для духовного розвитку чернечої спільноти, визначено вплив архімандрита та студитського чернецтва на формування духовних цінностей та суспільно-культурних пріоритетів українського суспільства.

Складні політичні умови, Перша світова війна і повоєнне лихоліття, спричинили занепад чернечого життя в Україні. Однак завдяки старанній праці ігумена Климентія відбулося не лише відновлення східної монашої традиції, але й розквіт монастирів на території Східної Галичини та поза її межами. Основними напрямками розвитку студитського чернецтва у досліджуваний період,

згідно з духовною традицією К. Шептицького та його діяльності, як керівника були: організаційний – заснування та духовне формування чернечих спільнот зі створенням оптимальних умов для повноцінного розвитку монаших покликань; канонічний – оформлення канонічного статусу монастирів, згідно з вимогами церковного права та укладення законодавчої бази; економічний – розвиток матеріальної бази та становлення монастирів як економічно самодостатніх структур.

Визначною подією у житті чернецтва та й ГКЦ загалом стало укладення К. Шептицьким «Типікону» – правил співжиття іноків студитського чину. Підготовці «Типікону» передувала значна наукова праця, адже додані до його основного тексту примітки, стали найгрунтовнішим і до сьогодні єдиним дослідженням з історії правил внутрішньомонастирського життя автентичного східного чернецтва. Слід констатувати, що рекомендації статуту пристосовувалися до тогочасного історичного періоду та вимог місцевості, у якій знаходився монастир. Основна ідея полягала в тому, щоб розвивати літургичне життя у візантійсько-слов'янському обряді через активну соціальну діяльність і контеплативне життя.

Будучи керівником студитів, К. Шептицький написав значну кількість послань, звернень, листів до монахів на актуальну проблематику їх діяльності та духовного розвитку. На основі аналізу статей церковного-релігійного змісту можна зробити висновок про те, що ігумен в душі екуменізму гостро засуджував ворожнечу й ненависть серед українців й релігійних конфесій, що провокували протистояння і роз'єднання, докладав максимум зусиль для реалізації ідеї приєднання до Апостольського Престолу православних українців.

Важливою сферою поступу ГКЦ у Східній Галичині була організація монастирів, які б відіграли важливу роль в утвердженні греко-католицької ідеології, становленні християнсько-моральних цінностей. З цією метою К. Шептицький значну увагу приділяв розбудові системи монаших спільнот, оскільки студитські монастирі мали стати форпостом формування ідеології релігійної єдності серед католиків і православних. Ігумен інтенсивно розбудовував місійні станиці, зокрема ним відкрито нові обителі на Підляшші, Поліссі та Холмщині. Основна мета яких полягала у протистоянні денаціоналізації місцевого населення та поширенні уніоністичних ідей. До середини ХХ ст. у Східній Галичині налічувалося вісім монастирів студитського чину та три місійні станиці, які у майбутньому, за проектом К. Шептицького, мали стати повноцінними монастирями.

Студитські осередки, очолювані ігуменом Климентієм, зуміли: консолідувати українських емігрантів, протистояти денаціоналізації як з російського, так і польського боку; поширити освіту серед молоді, що вплинуло на процес виховання у релігійно-патріотичному дусі східногалицького суспільства; створити релігійно-церковну періодику та мережу монастирських бібліотек, які відіграли значну роль у розвитку християнських та національних ідей серед місцевого населення;

відродити сакральне мистецтво, що значно збагатило національну культуру; підтримати та опікуватися незахищеною верствою населення, зокрема сиротами, хворими та бідними. Ігумен був постійним членом ради товариства «Захист ім. Митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт», входив до почесного комітету побудови українського шпиталю імені митрополита А. Шептицького.

Згідно зі східною моделлю чернецтва, К. Шептицький заснував монастир монахинь студитського чину. Основним методом формування у віруючих релігійної культури, національної свідомості і патріотизму черниці вважали виховання людини на християнських засадах через активну участь у діяльності громади, благодійницьких акціях, гуртках тощо. Керуючись цими прагненнями, вони організовували святкові академії, готували театральні вистави на українську тематику, під їх керівництвом активно діяв гурток куховарства та рукоділля, проводили для юнацтва уроки з вивчення історії України та української літератури, систематично опікувалися та лікували хворих у селах, організовували сиротинці. Завдяки праці черниць врятовано життя багатьом дітям-сиротам і хворим, підвищено рівень освіти серед селянства, що допомогло Східній Галичині, а зокрема ГКЦ у ХХ ст. витримати важкі випробування й уникнути асиміляції.

К. Шептицький увійшов в українську богословську науку водночас як творець міцного фундаменту української богословської думки. За сприянням братів Шептицьких при монастирі св. Йосафата у 1919 р. створене товариство «Студіон», головою якого був ігумен Климентій. Він був співзасновником та активним членом Богословського наукового товариства, співпрацював з Львівською духовною семінарією. К. Шептицький брав активну участь практично в усіх унійних конференціях у Пинську, часто засідав у президії від українців. Входив до складу міжепархіальної літургійної комісії у процесі роботи якої ним підготовлено «Посну» і «Квітну Тріодь». Ігумен Климентій завжди стояв на захисті позиції відновлення та збереження обрядової «чистоти», що ґрунтувалася на міцному фундаменті глибоких літургійних, патристичних та історичних знань.

Отже, активна релігійна та громадська діяльність К. Шептицького по-перше, стала важливим чинником і критерієм морального й духовного збагачення українців, по-друге, є яскравим твердженням того, що ГКЦ стояла на засадах християнської моралі, національно-культурної толерантності й відстоювала національно-релігійні інтереси українства, а студитські монастирі стали одними із найбільших виразників, гарантом реалізації національно-культурних інтересів українців Східної Галичини.

У четвертому розділі **«Діяльність К. Шептицького в період суспільно-політичних трансформацій (1939 – 1951 рр.)»** висвітлено діяльність К. Шептицького в період Другої світової війни та проаналізовано останній період його життя на основі системного аналізу особової кримінальної справи.

Усвідомлюючи загрозу основам українського християнського середовища, ігумен Климентій

робив усе для того, щоб церква та студитський чин виконували свою духовну місію перед українцями і були структурно спроможними й обрядово готовими адаптуватися до умов воєнного часу. К. Шептицький закликав до подолання політичного розколу серед націоналістів, засуджував партійні роздори, що виступали чинниками дезорієнтації населення, гальмували розв'язання нагальних потреб, розпорошували сили нації, і переконував українців виявити єдність, згоду та соціальну солідарність.

Ігумен Климентій відіграв важливу роль у донесенні об'єктивної інформації про національно-визвольну боротьбу до західних держав. Зокрема, Ватикан був постійно інформований про перебіг подій, оскільки архімандрит повідомляв про ситуацію при кожній нагоді. Згодом через це на К. Шептицького буде заведена агентурна справа під назвою «Ватиканці», у якій він був «основним фігурантом».

Аналіз діяльності у період німецької окупації дозволяє стверджувати, що у своїй критичній позиції ігумен Климентій прагнув створити християнські умови громадянської лояльності до ситуації, що склалась; наслідком цього було засудження насильства, санкціонованого державою та утвердження християнського обов'язку захищати людське життя. Опір у формі ненасильницького громадянського непослуху, який виявлявся в організації нелегальних притулків для євреїв та їх переховування – не виходив ні з політичних, ні з церковних міркувань. Така позиція не слугувала інтересам української незалежності чи східній експансії католицизму, а була результатом застосування християнської етики на практиці.

Під час урочистого поставлення Й. Сліпого на митрополита був проведений обряд уведення у титул архімандрита з іменуванням ігумена К. Шептицького архімандритом монахів-студитів. Наступним важливим завданням, що покладалося на Климентія, була поїздка делегації ГКЦ до Москви з метою заявити про лояльне ставлення до радянської влади та остаточно врегулювати відносини з керівництвом про створення можливостей для повноцінного існування ГКЦ за нових умов, керівником якої призначили архімандрита. Греко-католицьке керівництво розуміло, що це важливе завдання вимагало розв'язання цілої низки протиріч, у яких переплелися інтереси ГКЦ і СРСР. Тому посередницьку роль мав виконувати архімандрит, який завжди непохитно стояв на засадах церкви, був компетентним у політичних питаннях та міг виважено вести переговори.

Після публікації памфлету Я. Галана «З хрестом чи з ножем?», що ознаменував початок відкритого наступу держави на ГКЦ, стало очевидним, що арешт греко-католицьких ієрархів був неминучим. Тому Й. Сліпий, відчуваючи арешт, 9 квітня 1945 р. скликав на позачергову раду єпископів М. Будку і М. Чарнецького, архімандрита К. Шептицького та протоігумена Й. Вохта з метою прийняти відповідні рішення щодо забезпечення роботи керівництва церквою. Відтак, під час наради, призначив присутніх осіб адміністраторами Львівської архієпархії, тобто офіційними своїми наступниками у разі його ув'язнення.

Аналіз проблеми збереження церковно-релігійного комплексу у період ліквідації ГКЦ дозволяє констатувати, що К. Шептицький відіграв неабияку роль у тому, що скасування унії відбулося не на церковно-релігійному рівні, а лише на державно-політичному. Незважаючи на активні дії влади, архімандрит шукав способів для звільнення владик, намагався доправити інформаційні листи про стан церкви, арешт єпископів, створення ЦГ до Ватикану та просив застосувати заходи, що могли б вплинути на вирішення складних релігійних проблем.

К. Шептицький взяв на себе відповідальність за управління нагальними справами ГКЦ. Архімандрит продовжував організовувати зустрічі священників, які відбувалися традиційно щочетверга. Пріоритетним завданням о. Климентія під час цих заходів було налаштування священників утриматися від приєднання до ЦГ та усіма способами протидіяти її роботі. За його ініціативи 60 священників надіслали лист-протест до заступника голови РНК СРСР В. Молотова. З метою організації роботи уніатського кліру, архімандрит проводив таємні наради керівників монаших чинів ГКЦ та провідного духовенства. Особисто інструктував священників про завдання, які стояли тоді перед ними та на випадок виклику їх в НКВС, щоб негайно доповідали особисто йому.

З метою остаточного припинення опозиційної кампанії духовенства щодо ЦГ та політики радянської влади, а відтак усунення одного з найавторитетніших священників та позбавлення ГКЦ фактичного керівника в особі К. Шептицького, управлінням МДБ Львівської області від 30 травня 1947 р. прийняло постанову про його арешт.

Ретельний аналіз матеріалів допитів підтверджує, що, незважаючи на психологічно-фізичний тиск під час допитів, архімандрит не подав жодної додаткової інформації щодо своєї діяльності, зв'язків з націоналістичним підпіллям та духовними особами, не назвав жодних прізвищ священників чи підпільників, а лише під тиском фактів підтверджував, уже відому працівниками МДБ інформацію. Аналізуючи особову кримінальну справу К. Шептицького можемо констатувати, що основну необхідну інформацію слідчі НКВС отримали з допитів інших затриманих, які особисто були знайомі з ним. Протоколи їх допитів певною мірою дозволяють сьогодні відтворити життя архімандрита Климентія, а тоді були основною підставою для його засудження.

21 січня 1948 р. сформульовано обвинувальний вирок за статтями 54-1 та 54-2 КПК – зрада батьківщині. Постановою засідання особливої наради при МДБ СРСР від 28 лютого 1948 р. Шептицького Климентія Івановича, 1869 р. н., засуджено до 8 років виправно-трудова таборів з конфіскацією майна на основі статей 54-1А, 54-11 КПК УРСР, враховуючи термін від 5 червня 1947 р.

Типовий інструментарій викриття злочинів – допити свідків та підозрюваних, зіставлення поданої ними інформації, очні ставки, залучення речових доказів можна використати не тільки з

метою виявлення злочинця, але і для того, щоб зробити винним будь-кого іншого. Яскравим підтвердженням цього факту став арешт, слідство та винесення вироку К. Шептицькому. Проте, незважаючи на активний фізичний та моральний тиск, арешт, виснажливі допити, доноси, аморальну поведінку органів МДБ архімандрит відкрито заявив про свою непримиренну позицію щодо переходу в православ'я, твердо відстоював не лише власні релігійні переконання, але і ГКЦ загалом, свідомо нехтуючи своїм здоров'ям і життям, заради власної віри, фактично протиставив себе тоталітарній системі.

1 травня 1951 року о 21 год. 30 хв. лікарі Володимирської в'язниці констатували смерть К. Шептицького. Подвижницьке життя архімандрита є яскравим та показовим прикладом справжнього служіння ГКЦ, щирого патріотизму, переконаності у справедливості своїх переконань, відстоюванні християнських моральних засад, незважаючи на складність ситуації.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист.

На основі аналізу досліджуваної проблеми констатуємо, що постать одного з найвизначніших діячів української історії і церкви ХХ ст. К. Шептицького посідає непересічне місце в історії українського народу взагалі та УГКЦ зокрема. Його всебічна обдарованість, глибоко аналітичний склад розуму асоціювалися з мудрою практикою керівника студитського чину, громадського і культурного діяча.

Аналіз процесу формування світогляду К. Шептицького свідчить про те, що він пройшов складний шлях ідейно-світоглядних та національно-політичних трансформацій. Значний вплив на формування світогляду мали соціальне походження, суспільно-релігійне і політичне середовище та інтелектуальна атмосфера, що оточували його. Проте релігійний чинник відіграв основну роль в ідейних переконаннях та сформував своєрідний християнський світогляд, за яким Бог і Вселенська церква поставали рушієм історичного та культурно-цивілізаційного процесу, що виразно простежуємо у його релігійних переконаннях та вступі до монастиря, а національні інтереси маргіналізувалися. Патріотизм, об'єктом якого була нація, К. Шептицький засвоїв пізніше, і це вже був український патріотизм.

Перша половина ХХ ст. у житті студитського чину ознаменувалась його динамічним розвитком, нерозривно пов'язаним із К. Шептицьким, який залишив один з найпомітніших слідів в інституційно-єклезіологічній розбудові українського східного чернецтва, продовживши й розвинувши діяльність, розпочату Антонієм та Теодозієм Печерським. Після призначення митрополитом Андреем, о. Климентія ігуменом Унівської лаври, він посилено займається відновленням східної монашої традиції, старанно працює над поширенням монастирів, пише послання і твори у догматично-богословському і морально-педагогічному напрямі.

Аналіз новаторської ідеології К. Шептицького дозволяє стверджувати, що архімандрит не

лише спричинився до відновлення моделі студитського чернецтва, але завдяки авторським посланням і працями став харизматичним законотворцем цієї моделі. Через твори ігумена серед чернецтва осмислювалися й поширювалися фундаментальні християнські, релігійно-філософські, релігійно-етичні, релігійно-естетичні ідеї та цінності. Беручи до уваги те, що ГКЦ мала як прозахідне, так і просхідне крило, дуже непросто було знайти консенсус, який сприйняла б більшість вірних. К. Шептицький зміг запропонувати і концептуально втілити у життя монаший рух у східному напрямі. Підтвердженням цього є відверта просхідна ідентичність, яка саме у часи керівництва ігумена Климентія стала де-факто домінуючою у студитському чині. Це стало очевидним на усіх рівнях і в усіх вимірах – догматичному, ідеологічному, практичному, світоглядному.

Усвідомлюючи нові реалії суспільно-політичного життя початку і середини ХХ ст., о. Климентій динамічно формує та реалізовує свою широкомасштабну й диференційовану соціальну та екуменічну роботу. У 1924 р. К. Шептицький заснував жіночий напрям студитського чину. Програма розвитку якого базувалася на загальнолюдських морально-етичних засадах, духовному збагаченні й культурному вихованні нації, піднесенні рівня освіти. Під керівництвом ігумена монахині студитського чину опікувалися хворими у лікарнях, організовували сиротинці, дитячі садочки, працювали з молоддю в читальнях «Просвіти» виховуючи їх у глибокому національно-релігійному дусі.

Діяльність студитських чоловічих монастирів відповідала потребам часу, національним інтересам, позиції церкви. Монахи зберігали непорушну духовну ідентичність народу, поширювали християнські, соціальні, релігійно-етичні ідеї та цінності. У міжвоєнне двадцятиріччя викристалізувався національний характер монастиря студитського чину. Неухильно зростав його авторитет, вплив на релігійну і національну свідомість українства, поширювалася мережа монастирів, освітніх установ, видавництв, культурних структур. Ігумен Климентій вивів українське католицьке чернецтво на новий історичний рівень, витворивши з нього цілком східне, українське релігійне об'єднання, зробивши його важливим чинником духовного і національного відродження. Тому впродовж тривалого часу національної історії вони й залишалися істотно важливою складовою церковно-релігійної поступу в Україні.

Аналіз діяльності К. Шептицького у контексті політичних та конфесійно-релігійних трансформацій показує, що він докладав максимум зусиль для ефективного продовження широкомасштабної релігійної діяльності в умовах соціально-політичних катаклізмів.

Після арешту єпископів і ліквідації ГКЦ, о. Климентій зорганізував навколо себе духовенство, яке противилося насильницькому переведенню в православ'я, і виступало його фактичним провідником. Під проводом К. Шептицького церква була готовою до опору будь-якому релігійному, ідеологічному, політичному тискові, здатною відповідати на виклики часу. У підході

до політичних проблем архімандрит демонструє виваженість і самостійність. Розуміючи приреченість підпільної боротьби, він зберігав критичну позицію як до лівих, так і правих радикальних сил, в арсеналі форм боротьби яких застосовувався фізичний терор.

Отже, К. Шептицький був далекоглядним і гнучким релігійним та громадсько-культурним діячем, використовував своє становище, передусім для загального добра церкви та народу. Його історичний досвід має неоціненне значення і є невід'ємною скарбницею духовної культури та національно-релігійної розбудови й суспільного поступу. Діяльність о. Климентія дала потужний поштовх для відродження і розбудови УГКЦ в новітній період історії України.

За 35 років чернечого служіння К. Шептицького, завдяки його далекоглядності, непохитним католицьким та українським християнським переконанням, церковно-релігійній та національно-культурній діяльності, щедрій благодійності, студитський чин успішно подолав усі виклики часу.

Архімандрит зробив історичний внесок у зміцнення та розвиток українського чернецтва та церкви, спричинився до захисту релігійно-національних потреб українців, відіграв важливу роль у консолідації духовенства. Отже, можемо стверджувати, що релігійна та громадська діяльність К. Шептицького стала визначальним джерелом національної свідомості українства і скеровувалася на піднесення моралі та духовності народу до рівня жертвенного служіння церковному й національному будівництву.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

I. Статті у фахових виданнях

1. Чернописька В. Церковно-релігійний комплекс УГКЦ під керівництвом К. Шептицького в період руйнування (друга половина 40-х рр. XX ст.) / В. Чернописька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. – 2010. – Вип. 1. – С. 141 – 146.
2. Чернописька В. К. Шептицький і студитські монастирі як осередки громадсько-культурного життя Східної Галичини (1912 – 1939 рр.) / В. Чернописька // Часопис української історії. – 2010. – Вип.18. – С. 37 – 43.
3. Чернописька В. Діяльність Климентія Шептицького в період німецької окупації (1941 – 1944 рр.) / В. Чернописька // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – 2010. – Т. 5. – С. 250 – 255.
4. Чернописька В. Основні етапи культурно-освітнього зростання К. Шептицького (1869 – 1910 рр.) / В. Чернописька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. – 2011. – Вип. 1. – С. 47 – 53.
5. Чернописька В. Новаторська ідеологія Климентія Шептицького у розвитку студитських монастирів у Східній Галичині (20 – 30 рр. XX ст.) / В. Чернописька // Збірник наукових праць

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». – 2012. – Вип. 43. – С. 8 – 15.

6. Чернописька В. Останній період життя архімандрита Климентія Шептицького (1947 – 1951 рр.) / В. Чернописька // Чорноморський Літопис: Науковий журнал. – 2012. – Вип. 6. – С. 47 – 52.

II. Матеріали Міжнародних і Всеукраїнських конференцій

7. Чернописька В. К. Шептицький та його місце в церковно-релігійному й громадському житті УГКЦ в Східній Галичині (1911 – 1944 рр.) / В. Чернописька // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 21 – 25.

8. Чернописька В. Особливості діяльності Климентія Шептицького в період німецької окупації (1941 – 1944 рр.) / В. Чернописька // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Друга світова війна в історичному вимірі» (Житомир, 21 – 22 травня 2010 р.) – Житомир, 2010. – С. 36 – 38.

9. Чернописька В. Новаторська ідеологія Климентія Шептицького у розвитку студитських монастирів у Східній Галичині (30 – 40 роки XX ст.) / В. Чернописька // Історія становлення та розвитку Православного українського чернецтва (Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Ужгород, 10 – 11 червня 2010 р.) – Ужгород, 2011. – С. 61 – 67.

10. Чернописька В. Діяльність студитського монастиря в релігійному житті Тернопільщини в міжвоєнний період / В. Чернописька // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. I. – С. 123 – 125.

11. Чернописька В. Ліквідація радянською владою студитського чернецтва у Східній Галичині в перші повоєнні роки / В. Чернописька // Волинь і волиняни у Другій світовій війні: зб. наук. пр. / [упоряд. М. М. Кучерепа]. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 641 – 647.

12. Чернописька В. Особливості насильницьких дій органів МДБ щодо архімандрита Климентія Шептицького (1947 – 1951 рр.) / В. Чернописька // Людина в силовому полі влади та ідеологій: XV Всеукраїнська наукова конференція для студентів і молодих науковців 27 – 28 квітня 2012 року. – Львів: Інститут релігії і суспільства Українського Католицького університету, 2012. – С. 86 – 97.

13. Чернописька В. Роль Климентія Шептицького у житті єврейської спільноти в період німецької окупації (1941 – 1944 рр.) / В. Чернописька // Materiały międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Innowacje i badania naukowe, jak również ich zastosowanie w praktyce» (29. 05. 2012 – 31. 05. 2012). – Warszawa, 2012. – S. 59 – 62.

14. Чернописька В. Участь отців Василян у відновленні студитського чернецтва у Східній

Галичині (1898 – 1906 рр.) / В. Чернописька // Буцацький монастир отців Василіян. Науковий збірник / [За редакцією проф. Я. В. Стоцького]. – Жовква: Місіонер, 2012. – С. 131 – 139.

АНОТАЦІЯ

Чернописька В. З. Релігійна та громадська діяльність Климентія Шептицького (1869 – 1951 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2013.

У дисертації здійснено комплексне дослідження релігійної та громадської діяльності К. Шептицького у 1869 – 1951 рр. Основну увагу приділено змісту, формам і напрямкам цієї діяльності. Охарактеризовано основні етапи формування світоглядних орієнтирів К. Шептицького; з'ясовано чинники, що вплинули на чернече покликання Казимира; досліджено вплив авторської спадщини ігумена на духовний розвиток студитського чернецтва; відстежено динаміку поширення студитських монастирів; показано роль К. Шептицького у збереженні церковно-релігійного комплексу та розбудові чернечих осередків; визначено вплив архімандрита на формування духовних цінностей та суспільно-культурних пріоритетів українського суспільства; висвітлено основні напрямки релігійної та громадської діяльності К. Шептицького та її значення для історії України. На основі критично проаналізованих фактів особової кримінальної справи, спогадів, епістолярної літератури досліджено останній період життя архімандрита К. Шептицького (1947 – 1951 рр.).

Ключові слова: К. Шептицький, Східна Галичина, Греко-католицька церква, релігійна та громадська діяльність, студитський чин, монастир, ігумен.

АННОТАЦИЯ

Чернописька В. З. Религиозная и общественная деятельность Климентия Шептицкого (1869 - 1951 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - история Украины. - Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2013.

В диссертации осуществлено комплексное исследование религиозной и общественной деятельности К. Шептицкого в 1869 - 1951 гг. Основное внимание уделено содержанию, формам и направлениям этой деятельности. Охарактеризованы основные этапы формирования мировоззренческих ориентиров К. Шептицкого; выяснены факторы, повлиявшие на монашеское призвание Казимира; исследовано влияние авторской наследия игумена на духовное развитие студитского монашества; отслежено динамику распространения Студитский монастырей;

показана роль К. Шептицкого в сохранении церковно-религиозного комплекса и развитию монашеских ячеек; определено влияние архимандрита на формирование духовных ценностей и общественно-культурных приоритетов украинского общества; освещены основные направления общественной и религиозной деятельности К. Шептицкого и его значение для истории Украины. На основе критически проанализированных фактов личной уголовной дела, воспоминаний, эпистолярного литературы исследованы последний период жизни архимандрита К. Шептицкого (1947 - 1951 гг.)

Ключевые слова: К. Шептицкий, Восточная Галиция, Греко-католическая церковь, религиозная и общественная деятельность, студитский чин, монастырь, игумен.

SUMMARY

Chornopyska V. Z. Religious and public activity of Clymentiy Sheptytsky (1869 - 1951). – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of history in specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2013.

In historical science this first dissertation position in that conceptually, complex, integrally, all-round and public and religious activity of Clymentiy Sheptytsky (1869 – 1951) is thoroughly investigational at development of GCC (Greec-Catholic Church) of Studit monkhood and Ukrainian society.

It is first analysed a candidate for a degree and classified sourcefull and historiography material from the investigated range of problems, the far of important not popular is entered in scientific turnover and unknown, earlier the inaccessible archived and handwritten sources and documents that gave an opportunity objectively to investigate public and religious activity of Clymentiy Sheptytsky (1869 – 1951) and all-round to expose his place and role in a civilized manner-spiritual development of East Galychina of intermilitary period.

However a religious factor played a basic role in ideological persuasions and formed an original christian world view after that God and Universal church appeared a basic force of historical and in a civilized manner-civilization process, that distinctly trace in his religious persuasions and prelude of monastery, and national interests ignored.

The first half of XX of century in life of Studit rank was marked him the dynamic development, indissolubly bound by from that left one of the most noticeable tracks in The first half of XX of century in life of Studit rank was marked him the dynamic development, indissolubly bound with Clymentiy Sheptytsky that left one of the most noticeable tracks in development of the Ukrainian east monkhood. The analysis of innovative ideology of Clymentiy Sheptytsky allows to assert that an archimandrite not only was caused to proceeding in the model of Studit monkhood, but due to authorial messages and

labours became charisma creator of law of this model. Through works of father superior among a monkhood fundamental christian, religiously-philosophical, religiously-ethic, religiously-aesthetic ideas and values were comprehended and spread.

Activity of Studit friaries answered the necessities of time, national interests, position of church. Monks kept the inviolable spiritual identity of people, distributed christian, social, religiously-ethic ideas and values. National character of monastery of Studit rank crystallized in the intermilitary twentieth birthday.

His authority grew steadily, influence on religious and national consciousness of Ukrainian nation, the network of monasteries, educational establishments, publishing houses, cultural structures spread. A father superior Clymentiy showed out the Ukrainian catholic monkhood on a new historical level, being up the fully east, Ukrainian religious association from him, doing him the important factor of spiritual and national revival. Therefore during great while of national history they remained substantially the important constituent of church-religious to advancement in Ukraine.

The analysis of activity of Clymentiy Sheptytsky shows in the context of political and confessional-religious transformations, that he took pains at most for effective continuation of wide religious activity in the conditions of socio-political cataclysms.

After the arrest of bishops and liquidation of GCC, f. Clymentiy organized round itself clergy that opposed to violent translation in Orthodoxy, and came forward him by an actual explorer. Under the direction of Clymentiy Sheptytsky a church was ready to resistance to any religious, ideological, political pressure, able to answer on the calls of time. In going near political problems an archimandrite demonstrates self-weighted and independence. Understanding the doom of underground fight, he kept critical position both to left and right radical forces, physical terror was used in the arsenal of forms of fight of that. In this aspect materials of criminal case give no grounds to accusing of f. Clymentiy Sheptytsky of absence of sense of patriotism, in fact to common cause of Ukraine he attached part of his soul.

Clymentiy Sheptytsky was a far-sighted and flexible religious and public-cultural figure, used the position, foremost for general good of church and people. His historical experience has an invaluable value and is the inalienable treasury of spiritual culture and nationally-religious development and public advancement. Activity of o. of Clymentiy gave a powerful push for a revival and development of UGCC in a newest period of history of Ukraine. Therefore it does not cost to forget that present realities set the optimal formula of harmonious existence of UGCC, after that it is needed to find a clever measure between reliance on the past and by the adapted activity of church to contemporaneity.

Thus, can assert that religious and public activity of Clymentiy Sheptytsky became the qualificatory source of national consciousness of Ukrainian nation and headed for presentation of moral and spirituality of people to the level of oblatory service church and national building.

Key words: Clymentiy Sheptytsky, the east Halychyna, Ukrainian Greec-Catholic Church, religious and public activity, Studit Ustav, the monastery, igumen.

Підписано до друку 27.11.2012 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 96

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 33 від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А.М.